

POTRZEBA DZIAŁAŃ NA RZECZ
BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO
W ASPEKCIE JEGO
WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ

NEED TO TAKE ACTION FOR THE
BENEFIT OF CULTURAL SECURITY IN
VIEW OF ITS CONTEMPORARY THREATS

WOJCIECH M. HRYNICKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego
APEIRON w Krakowie

ABSTRACT

1. Objective

The objective of the article is to present the need to take action for the benefit of cultural security in view of its contemporary threats. The values cherished within the framework of cultural heritage are handed down from generation to generation and in this respect it is necessary to act ceaselessly for the benefit of cultural security, which is aimed not only at the protection of existing cultural achievements, but also at facilitating its constant development.

2. Introduction

Cultural security has a significant influence on the security as a value and it is linked to continuous human development, which manifests itself, for instance, in development of culture. It has its roots in cultural

threats, which have been present for thousands of years and which result from armed invasions, colonial conquests, meetings of cultures and mass migrations of population. Cultural security can be examined from two perspectives: the first one (national) is closely related to military, economic, ecological and political security, and the other one (social) appears as a group of elements expressing threat for the nation or its part, ethnic group, language, cultural achievements in material terms, and in terms of tradition and customs.

3. Methodology

The author defines cultural security and identifies its threats, including, in particular, multiculturalism and related globalisation, migrations (especially from the east to the west) and refugeeism, economic diversification of societies, climate changes as well as pillage, theft and illegal trading in cultural goods. When describing each of the identified threats, the author not only presents the protective action taken (both preventive and consequent), but also tries to search for new methods of protection, emphasising the need for broad cooperation between national authorities, local government and non-governmental organisations.

4. Conclusions

The author proves that cultural heritage and cultural security are both exposed to many threats, including, in particular, globalisation and demographic relations. To recapitulate, the author emphasises that action must be taken both by countries and government organisations to protect cultural heritage and cultural security, and that it is essential to actively support in this respect international activity (particularly the activity under the auspices of the United Nations) and non-governmental organisations.

KEY WORDS

Security, cultural security, threats of cultural security, need to take action for the benefit of cultural security

ABSTRAKT

1. Cel

Celem artykułu jest przedstawienie potrzeby działań na rzecz bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie jego współczesnych zagrożeń. Wartości pielęgnowane w ramach dziedzictwa kulturowego przekazywane są z pokolenia na pokolenie i w tym aspekcie niezbędnym jest nieustanne działanie na rzecz

bezpieczeństwa kulturowego, które nie tylko ma za cel ochronę istniejących dzieł i dóbr kultury, ale także wspomaganie jej nieustannego rozwoju.

2. Wprowadzenie

Bezpieczeństwo kulturowe wywiera znaczący wpływ na bezpieczeństwo jako wartość i sprzężone jest z nieustannym rozwojem człowieka wyrażającym się m.in. w rozwijaniu kultury. Wyrosło ono na występujących od tysiącleci zagrożeniach dla kultury, będących skutkiem najazdów zbrojnych, podbojów kolonialnych, spotkań kultur a także masowych przemieszczeń ludności. Bezpieczeństwo kulturowe możemy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach: w pierwszej płaszczyźnie (państwowej) ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym, a w drugiej (społecznej) jawi się już jako zespół elementów wyrażających zagrożenie dla narodu lub jego części, grupy etnicznej, języka, dzieł kultury w znaczeniu materialnym, tradycji i zwyczajów.

3. Metodologia

Autor definiuje bezpieczeństwo kulturowe oraz identyfikuje jego zagrożenia, pośród których podkreśla wielokulturowość i postępującą za nią globalizację, migracje (zwłaszcza ze wschodu na zachód) i zjawisko uchodźstwa, zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw, zmiany klimatu oraz grabieże, kradzieże i nielegalny obrót dobrami kultury. Opisując każde ze zidentyfikowanych zagrożeń autor nie tylko przedstawia podejmowane działania ochronne (zarówno zapobiegawcze jak i następcze), ale stara się też szukać nowych sposobów ochrony, podkreślając konieczność szerokiej współpracy organów państwa i samorządu terytorialnego z organizacjami pozarządowymi.

4. Wnioski

Autor dowodzi, że zarówno dziedzictwo kultury jak i bezpieczeństwo kulturowe narażone są na wiele zagrożeń, z których w szczególności wyróżnia się globalizacja i stosunki demograficzne. Rekapitułując autor podkreśla konieczność podejmowania działań zarówno przez państwa i organizacje rządowe na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i bezpieczeństwa kulturowego, jak i aktywne wspieranie w tym zakresie działań o charakterze międzynarodowym (zwłaszcza tych pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych) oraz organizacji pozarządowych.

SŁOWA KLUCZOWE

Bezpieczeństwo, bezpieczeństwo kulturowe, zagrożenia bezpieczeństwa kulturowego, potrzeba działań na rzecz bezpieczeństwa kulturowego

WPROWADZENIE

Choć słowo „kultura”, wywodzące się od uprawy roli (łac. *cultus agri*), współcześnie rozumieć możemy wieloznacznie¹, szczególnie często odnosi się je do dziedzictwa kulturowego (dawniej kulturalnego). Dziedzictwo kulturowe z kolei definiowane jest jako zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej².

Wartości pielęgnowane w ramach dziedzictwa kulturowego przekazywane są z pokolenia na pokolenie i w tym aspekcie niezbędne jest nieustanne działanie na rzecz bezpieczeństwa kulturowego, które nie tylko ma za cel ochronę istniejących dzieł i dóbr kultury, ale także wspomaganie jej nieustannego rozwoju. Warto zauważyć, że na kulturę składają się nie tylko dzieła sztuki, ale także języki, tradycje, zwyczaje, wyroby regionalne czy odrębności narodowe i etniczne. Stąd też niesłychanie istotne są wszelkiego typu aktywności i działania na rzecz wieloaspektowego bezpieczeństwa kulturowego, którego zagrożeń można obecnie zidentyfikować bardzo wiele. Istotne są więc zarówno działania ze strony samych państw i organizacji rządowych jak i wspieranie działań sektora pozarządowego na rzecz bezpieczeństwa kulturowego.

SŁÓW KILKA O POJĘCIU BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO

Najogólniej rzecz biorąc bezpieczeństwo określa się jako stan braku zagrożeń oraz gwarancje nienaruszalnego przetrwania danego podmiotu i swo-

¹ Zob. W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1968, s. 419; O. Basler, *Der Große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und Fremdwörter*, Bibliographisches Institut, Leipzig 1934, s. 310.

² J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Zakamycze, Kraków 2001, t. I, s. 49-50.

body jego rozwoju³. Rozumienie bezpieczeństwa jako stanu „braku zagrożeń” określane jest w literaturze mianem rozumienia negatywnego⁴. Rozumienie to musi być uzupełnione o ujęcie pozytywne, bowiem postrzeganie bezpieczeństwa poprzez zagrożenia nie jest wystarczające, gdyż skupia się na eliminacji zagrożeń w celu utrzymania warunków gwarantujących istnienie i przetrwanie. W ujęciu pozytywnym bezpieczeństwo traktowane jest jako zdolność do kształtowania optymalnych warunków rozwojowych (swobód), zapewniających realizację szerokiego zakresu potrzeb społecznych⁵. Koncepcja pozytywnego rozumienia bezpieczeństwa musi stać się dominująca, a to z tej przyczyny, że życia człowieka nie można sprowadzać do zapewnienia istnienia, ale należy rozpatrywać go w kategoriach dążenia do nieustannego rozwoju poprzez wyznaczanie celów, nadających życiu wartość i sens istnienia. Nie inaczej jest z bezpieczeństwem kulturowym, które tym znamienitszy wywiera wpływ na bezpieczeństwo jako wartość, że właśnie sprzężone jest z nieustannym rozwojem człowieka wyrażającym się m.in. w rozwijaniu kultury. Należy zaznaczyć, że podstawą zasadniczą bezpieczeństwa prawnego jest aspekt antropologiczny, gdyż człowiek odczuwa potrzebę bezpieczeństwa⁶.

Z zagadnieniem występowania zagrożeń związane są aspekty obiektywne i subiektywne bezpieczeństwa. Pierwszy aspekt obejmuje rzeczywiste zagrożenia i podlega racjonalnemu osądowi, drugi skupia się na ich psychicznym odbiorze⁷. Oba te aspekty ściśle są ze sobą powiązane, a to dlatego, że zagrożenie obejmuje sferę świadomości i może być traktowane jako stan psychiczny wyrażający zbiorowe lub indywidualne postrzeganie i ocenę rzeczywistości lub jej elementów⁸. Subiektywnych aspektów nie należy spychać na margines tych obiektywnych. Percepcja zagrożenia, na-

³ J. Stańczyk, *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 19.

⁴ M. Brzeziński, *Kategoria bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane zagadnienia*, (red. S. Sulowski, M. Brzeziński), Elipsa, Warszawa 2009, s. 23.

⁵ J. Stańczyk, *Współczesne...* op. cit., s. 10.

⁶ J. Ważniewska, *Bezpieczeństwo prawne człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, J. Gmitruk, R. Krawczyk, T. Zacharuk (red.), UP-H i MHPRL, Warszawa – Siedlce 2010, s. 93.

⁷ J. Prońko, *Bezpieczeństwo państwa – zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej*, WSA, Bielsko-Biała 2007, s. 7-8.

⁸ M. Cieślarczyk, *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwania, szans i zagrożenia*, [w:] *Zeszyty Naukowe AON nr 2/1999*, s. 232.

wet przy założeniu jego niewłaściwego rozpoznania, przekłada się na bezpieczeństwo, bowiem w świadomości zagrożenie mimo wszystko istnieje i wpływa na końcową ocenę stanu bezpieczeństwa⁹.

Bezpieczeństwo kulturowe wyrosło na występujących od tysiącleci zagrożeniach dla kultury, będących skutkiem najazdów zbrojnych, podbojów kolonialnych, spotkań kultur a także masowych przemieszczeń ludności¹⁰. Obecnie za wymiar międzynarodowy bezpieczeństwa kulturowego można uznać zespół norm, warunków i mechanizmów międzynarodowych, które zapewniają grupom społecznym (narodom, grupom etnicznym, religijnym) i jednostkom – poczucie pewności niezagrażonego rozwoju i ich tożsamości oraz ich przetrwania, na podstawie aktywnej współpracy, kooperacji i wzajemnej tolerancji¹¹.

Ze względu na szerokie (pozytywne) rozumienie, bezpieczeństwo kulturowe możemy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach. W pierwszej płaszczyźnie (państwowej) bezpieczeństwo kulturowe ściśle powiązane jest z bezpieczeństwem militarnym, ekonomicznym, ekologicznym i politycznym. Konsekwencją bowiem konfliktów zbrojnych jest niszczenie dóbr kultury, co niejednokrotnie ma charakter celowy i zamierzony¹². W drugiej płaszczyźnie (społecznej), będącej częstokroć konsekwencją działań bezpośrednio związanych z płaszczyzną pierwszą, bezpieczeństwo kulturowe jawi się już jako zespół elementów wyrażających zagrożenie dla narodu lub jego części, grupy etnicznej, języka, dzieł kultury w znaczeniu materialnym, tradycji i zwyczajów. W związku z tym, za bezpieczeństwo kulturowe należy uznać stan, w którym społeczeństwo zamieszkujące terytorium danego państwa może utrzymywać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a jednocześnie czerpać ze wzorów i doświadczeń innych narodów¹³.

Konsekwencją tak widzianego dwupłaszczyznowego bezpieczeństwa kulturowego jest jego rozumienie wyłącznie w ujęciu pozytywnym (sze-

⁹ M. Brzeziński, *Kategoria...* op. cit., s. 26.

¹⁰ W. M. Hrynicky, *Ochrona byłych nazistowskich obozów zagłady w aspekcie zagadnienia bezpieczeństwa kulturowego*, [w:] *Acta Pomerania – Zeszyty Naukowe PWSH Pomorza w Chojnicach*, nr 5/2014, s. 139.

¹¹ R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), Scholar, Warszawa 1997, s. 23.

¹² A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, UMCS, Lublin 2013, s. 75.

¹³ G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji procesów społecznych*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, D. B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), Scholar, Warszawa 1997, s. 132.

rokiem), takim które nie tylko ma na uwadze ochronę kultury przed zagrożeniami, ale stawia śmiało na nieustanny rozwój kultury i tworzenie nowych jej owoców. Bezpieczeństwo kulturowe wiąże się nie tylko z jego obroną przed niepożądanym wpływem innych kultur, ale także ze zdolnością państwa do pomnażania dotychczasowego dorobku kulturowego¹⁴. Dlatego też bezpieczeństwo kulturowe jest zjawiskiem wieloaspektowym, w którym zwraca się uwagę przede wszystkim na aspekty: ekonomiczny, polityczny, naukowy, ekologiczny i religijny¹⁵. Bezpieczeństwo kulturowe to zdolność państwa do ochrony tożsamości kulturowej, dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w warunkach otwarcia na świat, umożliwiających rozwój kultury przez internacjonalizację wartości niesprzecznych z własną tożsamością¹⁶.

IDENTYFIKACJA ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO

Zagrożenia kultury i bezpieczeństwa kulturowego występują powszechnie i obejmować mogą zarówno państwa, jak i grupy kulturowe, jednostki, obiekty materialne i tożsamość kulturową. Zagrożenia klasyfikować możemy także rozmaicie, jako: potencjalne i realne, subiektywne i obiektywne, zewnętrzne i wewnętrzne, tradycyjne i nietradycyjne oraz intencyjne i nieintencyjne¹⁷. Mogą być one celowym działaniem lub działaniem niezamierzonym, będąc także konsekwencją zachowań podejmowanych w innych obszarach.

Wśród najważniejszych zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego wyróżnić należy:

- wielokulturowość i postępującą za nią globalizację,
- migracje (zwłaszcza ze wschodu na zachód) oraz zjawisko uchodźstwa,
- zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw,
- zmiany klimatu (środowiska),
- grabieże i kradzieże oraz nielegalny obrót dobrami kultury.

¹⁴ T. Jemioło, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych*, [w:] *Kultura narodowa w kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa*, Zeszyt Problemy Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 3 maja 2001, s. 20.

¹⁵ Więcej: W. M. Hrynicki, *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, [w:] *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje WSBPiI Apeiron w Krakowie*, nr 16/2014.

¹⁶ J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki*, KSW, Kraków 2004, s. 32.

¹⁷ A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 93.

Współcześnie jednym z największych wrogów bezpieczeństwa kulturowego wydaje się być globalizacja. Jak zauważył J. Stańczyk, w zglobalizowanym świecie, w którym procesy pogłębiania współzależności prowadzą do występowania zjawisk uniwersalizacji rozmaitych standardów życia publicznego i współżycia międzynarodowego, przesłanki kulturowe pozostają nadal czynnikiem różnicującym społeczeństwa i ich percepcję bezpieczeństwa. Określają różnorodność sposobów jego osiągnięcia, zależną od konkretnych uwarunkowań kulturowych¹⁸. Globalizacja jako proces zacieśniania czasoprzestrzeni między państwami i narodami oraz zacieraania różnic między tym co wewnątrzpaństwowe, i tym co międzynarodowe, szczególnie swe piętno odbija na kulturze. Mówi się wręcz o kompresji czasu i przestrzeni, która jest konsekwencją takich zjawisk jak: mechanizm odterytorialnienia, transnarodowa przestrzeń społeczna, kształtowanie wizji „świata jako jednego miejsca”, wzajemne warunkowanie tego, co lokalne i tego, co globalne, niezależnie od lokalizacji w przestrzeni¹⁹. Z drugiej jednak strony, procesy globalizacyjne mają charakter obiektywne: tworzą możliwości rozwojowe, pozwalają na zoptymalizowanie współpracy i skuteczniejsze porozumiewanie się²⁰.

Z jednej strony zatem, globalizacja integruje społeczeństwa różnokulturowe, usuwając dotychczasowe bariery i jednocząc te społeczeństwa, wskutek wkraczania przejawów jednej kultury w obszar innej. Z drugiej jednak strony, zjawisko to może rodzić konflikty na tle dotychczas istniejących różnic oraz samokształtujących się procesów unifikacyjnych. Globalizacja staje się motorem tworzenia nowej przestrzeni kulturowej, będącej swoistego rodzaju kompilacją różnych kultur.

Równie ważny wpływ na bezpieczeństwo kulturowe mają narastające procesy migracyjne oraz zjawisko uchodźstwa. Migracja polega na trwałym lub czasowym opuszczeniu przez pojedyncze osoby, większe grupy, a nawet całe społeczeństwa miejsc stałego zamieszkania i przeniesieniu się na inne miejsce²¹. Szczególnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego jest migracja bezpowrotna. Z kolei uchodźstwo jest szczególnym przypadkiem migracji, który wiąże się z uzasadnioną obawą przed

¹⁸ J. Stańczyk, *Współczesne bezpieczeństwo w wielokulturowym świecie*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo... op. cit.*, s. 79.

¹⁹ M. Pietraś (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, UMCS, Lublin 2002, s. 37-38.

²⁰ D. J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo Europy ery globalizacji*, PWSZ, Piła 2007, s. 31.

²¹ P. Kraszewski, *Typologia migracji*, [w:] *Migracja – Europa – Polska*, W. J. Burszta, J. Serwański (red.), ZBN PAN, Poznań 2003, s. 11.

prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych. Konsekwencją współczesnej migracji na teren Europy jest tworzenie się transnarodowej przestrzeni społecznej jako opozycji do narodowej przestrzeni społecznej²². Niestety ta transnarodowa przestrzeń nieczęsto jest pozbawiona uprzedzeń na tle religijnym, zwłaszcza na linii chrześcijaństwo – islam²³. Ostatnio zjawiska migracyjne (zwłaszcza w Europie i Ameryce Północnej) przybierają na sile i co ciekawe, państwa dotychczas głównie wysyłające migrantów, stają się także państwami przyjmującymi (wśród nich także Polska).

Zróźnicowanie ekonomiczne społeczeństw kwalifikowane jest jako kolejne istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa kulturowego. Szczególnie niebezpieczny jest nierównomierny rozkład wsparcia finansowego na poszczególne dobra kultury w różnych częściach świata, co sprawia, że jedne dobra (zarówno w znaczeniu materialnym jak i pozamaterialnym) chronione są lepiej, inne gorzej. Dotyczy to także nakładów na rozwój, który zależny jest od zamożności poszczególnych państw. Nierównomierny rozkład środków materialnych na poszczególne systemy kulturowe może sprzyjać zarówno negatywnym jak i pozytywnym zjawiskom globalizacji. Jak zauważa R. Pęksa, globalizacja i upowszechnienie technologii informatycznych wraz z rozszerzającym się udziałem społeczeństw w działalności ekonomicznej i procesach politycznych zmienia wszystkie aspekty życia ludzkiego. Globalizacja poszerza wirtualną i realną mobilność ludzi, rzeczy i idei, światowe powiązania społeczne, ekonomiczne i społeczne²⁴.

Także zmiany klimatu (środowiska) mogą stanowić istotne ryzyko dla dóbr kultury i bezpieczeństwa kulturowego. Klimat może wpływać bezpośrednio i pośrednio na dziedzictwo kulturowe²⁵. Bezpośredni wpływ powoduje, że zmiany fizyczne w otoczeniu wpływają na zabytki (np. budowle). Pośrednio natomiast wpływają na zmianę zachowań (sposobu życia) w aspekcie kulturowym.

²² W. Łukowski, *Współczesne migracje – potencjał konsensusu politycznego?*, [w:] *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, G. Firlit-Fesnak (red.), UW, Warszawa 2008, s. 38.

²³ A. Pacześniak, *Czy Europa chce Turcji w Unii Europejskiej?*, [w:] *Edukacja – Kultura – Dialog – Bezpieczeństwo*, A. Łapa (red.), Novae Res, Gdynia 2010, s. 135-136.

²⁴ R. Pęksa, *Globalizacja niebezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo... op. cit.*, s. 177.

²⁵ A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 136.

Z pewnością do zagrożeń świata kulturowego zaliczyć możemy także rozwój cywilizacji technicznej oraz dysponowanie wynalazkami przerażającymi możliwości ich bezpiecznego opanowania przez użytkownika²⁶.

PODEJMOWANE DZIAŁANIA NA RZECZ BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO

Aktywność i działania na rzecz bezpieczeństwa kulturowego przybierają różną formę i organizowane są na wielu płaszczyznach. Determinantami tego są z pewnością wielorakie zagrożenia tego bezpieczeństwa oraz całego świata kulturowego. Często są one oderwane od typowych zagrożeń, o których mowa była wyżej i wynikają po prostu z szybko zmieniającego się świata i jego wpływu na człowieka. Różnorodność i dynamika zagrożeń wynika zarówno z uwarunkowań czysto obiektywnych, zewnętrznych – niezależnych od ludzkiej świadomości, woli i działania, jak i pochodzących od samego człowieka (antropogenicznych)²⁷.

Biorąc pod uwagę kryterium przedmiotowe i kierując się jednocześnie zidentyfikowanymi zagrożeniami bezpieczeństwa kulturowego, działania na rzecz tego bezpieczeństwa należałoby podzielić na działania:

- zapobiegające negatywnym skutkom migracji i uchodźstwa,
- związane z wielokulturowością i ograniczające negatywny wpływ globalizacji,
- niwelujące zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw,
- ograniczające zmiany klimatu,
- zapobiegające grabieżom i kradzieżom oraz nielegalnemu obrotowi dobrami kultury.

Do wspomnianej różnorodności zagrożeń i działań na rzecz bezpieczeństwa kulturowego dodać należy także aspekt podmiotowy, dzięki któremu działania te podzielić możemy na działania o charakterze:

- ogólnopaństwowym lub regionalnym w wykonaniu państwa i organizacji rządowych;
- ogólnopaństwowym lub regionalnym w wykonaniu podmiotów pozarządowych wspieranych przez państwo;
- międzynarodowym w wykonaniu państw, organizacji międzynarodowych i podmiotów pozarządowych.

²⁶ J. Z. Górnikiwicz, *Młodzi Polacy w sieci współczesnych zagrożeń*, [w:] *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, M. Jędrzejko, W. Bożejewicz (red.), AH, Pułtusk 2007, s. 60-61.

²⁷ S. Jarmoszko, *Człowiek w matni zagrożeń i ryzyka współczesności (Próba diagnozy i systematyzacji)*, [w:] *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, R. Rosa (red.), UP-H, Siedlce 2012, s. 87.

Działania państw i organizacji rządowych na rzecz bezpieczeństwa kulturowego muszą wysuwać się na plan pierwszy pośród wszystkich działań na tym polu. Warunkowane są zarówno czynnikami kulturowymi, jak i pozakulturowymi: ekonomicznymi, społecznymi (w tym demograficznymi), historycznymi i politycznymi (w tym związanymi z opinią publiczną). Nie bez wpływu na nie pozostaje także udział organizacji międzynarodowych związanych z działaniami na rzecz bezpieczeństwa kulturowego, zwłaszcza tych silnie wspieranych przez państwa.

W zróżnicowanym kulturowo i etnicznie świecie szczególne znaczenie ma czynnik demograficzny, związany zwłaszcza z migracjami na tle ekonomicznym, którym w ostatnim dziesięcioleciu także Polska została dotknięta. Dużym wyzwaniem pozostają ciągle odradzające się ruchy nacjonalistyczne, nierzadko będące zarzewiem ataków na tle narodowościowym i etnicznym. Niechlebnymi tego przykładami były w ostatnich latach w naszym kraju ataki na obcokrajowców (zwłaszcza Czechenów) w Białymstoku, którymi zainteresowała się nawet ONZ²⁸. Z ostatnich doniesień medialnych wynika, że Policja jest w trakcie rozpracowywania grup neonazistowskich stojących za atakami i zajmujących się także innymi przestępstwami (handel narkotykami, rozboje, wymuszenia) oraz doszło do pierwszych zatrzymań²⁹. Z poważnymi problemami zmagają się Niemcy, gdzie przedstawiciele ruchów neonazistowskich zaczęli zasiadać w lokalnych samorządach³⁰. Na tym tle wspomnieć warto, że ksenofobia jak i uprzedzenia stanowią poważne źródło konfliktów międzyludzkich, których podłoże (tło) bywa czasem irracjonalne (...), co w konsekwencji nierzadko prowadzi do jawnej nienawiści, a nawet do starć zbrojnych³¹.

²⁸ E. Sadowska-Dubicka, *ONZ zainteresowała się rasistowskimi atakami w Białymstoku*, [w:] <http://www.bialystokonline.pl/onz-zainteresowalo-sie-rasistowskimi-atakami-w-bialymstoku,artykul,70559,1,1.html> (11-6-2013); Także Polskie Radio <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/949916,Rasistowski-atak-w-Bialymstoku-Pobito-Czczena> (7-10-2013).

²⁹ J. Medek, J. Klimowicz, *Neonaziści zatrzymani. Mogą mieć związek z podpaleniami*, [w:] http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35235,16371115,Neonazisci_zatrzymani_Moga_miec_zwiazek_z_podpaleniami.html (24-7-2014).

³⁰ Więcej: M. Tujdowski, *Neonazizm w Niemczech – chwilowe zagrożenie czy stała tendencja wzrostowa?* [w:] Biuletyn Instytutu Zachodniego nr 17/2009.

³¹ Więcej: K. Bronowska, E. Żywucka-Kozłowska, *Ksenofobia i uprzedzenia jako źródła konfliktów międzyludzkich*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego świata – edukacja, media i kultura*, M. Baranowska-Szczepańska, J. Karwat (red.), WSHiU, Poznań 2011, s. 13-23.

Niewątpliwie także procesy globalizacyjne w istotny sposób warunkują działania państw na rzecz bezpieczeństwa kulturowego. Trzeba zgodzić się z twierdzeniem D. J. Mierzejewskiego, że globalizacja wpływa głęboko na kulturę (rozumianą zarówno jako sztuka jak i jako obyczaje, mentalność ludzi). Następuje ekspansja tzw. popkultury Zachodu, której celem jest zdominowanie stylem życia, sposobem myślenia, wartościami społeczeństw odmiennych kulturowo, o innych tradycjach i mentalności. Narasta także tzw. wielokulturowość – zjawisko, gdy obok siebie żyją ludzie wyznający odmienne style życia i wartości, co spowodowane jest nasileniem migracji³².

Z kolei według P. Przybysza, w obszarze kultury globalizacja wiąże się z upowszechnianiem, przyjmowaniem i utrwalaniem w skali globu pewnego systemu wartości, norm, stylu życia, których podstawą jest postawa konsumpcyjna. Intensyfikowanie konsumpcji prowadzi do wzrostu produkcji. To zaś było jedną z istotnych przyczyn wejścia wysoko rozwiniętych społeczeństw Zachodu w nowy etap organizacyjno-strukturalny, który bywa określany mianem etapu społeczeństw typu konsumpcyjnego. Dotychczasowe społeczeństwo industrialne – dostatku, przekształciło się w społeczeństwo postindustrialne – nadmiaru dóbr materialnych³³.

Podzielając te poglądy, stwierdzić należy, że procesy globalizacyjne z jednej strony jawią się jako zagrożenie dla tożsamości kulturowej i tym samym bezpieczeństwa kulturowego, ale z drugiej strony pomagają państwom i narodom w propagowaniu (promocji) własnej kultury i osiągnięć natury socjologicznej. Trudno jest zatem o wypracowanie złotego środka w działaniu państwa i organizacji rządowych na rzecz bezpieczeństwa kulturowego. Z jednej bowiem strony bierność wobec procesów globalizacyjnych wyrażona otwarciem się na systemy kulturowe obce powoduje powolne odchodzenie od własnego systemu kulturowego, traktowanego jako swoistego rodzaju hamulec rozwoju. Pojawiają się nawet twierdzenia, że w dzisiejszym zglobalizowanym świecie bezpieczeństwo kulturowe jest fikcją³⁴. Z drugiej jednak strony zbytnia aktywność w działaniach antyglobalizacyjnych może być nie tylko odczytana za przejaw nieuzasadnionego

³² D. J. Mierzejewski, *Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 30.

³³ P. Przybysz, *Sztuka wobec wyzwań globalizacyjnych*, [w:] *Edukacja – Kultura – Dialog – Bezpieczeństwo...* op. cit., s. 58.

³⁴ Z. Bauman, *Kryzys państwa narodowego we współczesnej Europie*, [w:] *Przegląd Zachodni* nr 4/1994, s. 13.

nacjonalizmu i ksenofobii, ale także przyczyniać się do zubożenia własnej kultury, niezdolnej do przyjmowania pozytywów z zewnątrz. Przykładem polityki antyglobalizacyjnej może być Francja, w której silne przywiązanie do kultury i języka, czego przyczyną może być przeszłość kolonialna, jest traktowane jako znak rozpoznawczy. Może ona powodować z jednej strony zamykanie się kultury francuskiej na świat, a z drugiej strony samowolny i niekontrolowany wpływ nowości na tę kulturę. Francji jest potrzebna bardziej racjonalna polityka w obszarze kultury, bardziej kreatywne podejście, czyli zarówno wspieranie twórców, upowszechnianie kultury, jak i ochrona jej i tego, co w niej unikatowe i niepowtarzalne, co jest właśnie esencją francuskości³⁵. Odmienne od francuskiego podejście do globalizacji prezentują na przykład Belgia i Holandia.

Wydaje się, że celem państwa na gruncie działania będzie zachowanie równowagi politycznej w stosunku do zjawiska globalizacji. Żadne państwo nie jest w stanie zapobiec procesom globalizacyjnym (wzrost zamożności społeczeństw rozwija na ogromną skalą turystykę, międzynarodowe imprezy masowe i widowiska sportowe oraz wzmacnia kult piękna ciała ludzkiego³⁶) i bezsenssem byłoby totalne zamknięcie się na nie. Zbytnią jednak otwartość na nowe zjawiska kulturowe, zwłaszcza w dobie postępującej migracji, może przyczyniać się do stopniowego wypierania własnej kultury. Równowaga jest pożądana, bowiem kultura globalna i kultura narodowa nie mogą konkurować ze sobą, a powinny raczej uzupełniać się³⁷. Wydaje się, że częściowo polityka taka jest realizowana w ramach Unii Europejskiej.

Działania państw i organizacji międzynarodowych na rzecz bezpieczeństwa kulturowego oscylują zarówno wokół zjawiska wielokulturowości jak i globalizacji. Wielokulturowość jest dziś jedną z charakterystycznych cech współczesnego świata. Proces globalizacji, uznanie praw mniejszości narodowych i etnicznych, akceptowana wielość językowa wzmacniają wielokulturowy wymiar świata³⁸.

Także Polska podejmuje liczne działania na rzecz bezpieczeństwa kulturowego. Na plan pierwszy wysuwa się tutaj aktywność normatywna.

³⁵ J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, KSW KTE, Kraków 2008, s. 103.

³⁶ P. Przybysz, *Sztuka...* op. cit., s. 62.

³⁷ A. W. Ziętek, *Globalizacja a kultura*, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne – podręcznik akademicki*, A. W. Ziętek (red.), Poltext, Warszawa 2010, s. 98.

³⁸ M. Ratajczak, *Pozorna transkulturowość?*, [w:] *Bezpieczeństwo współczesnego świata...* op. cit., s. 275.

Poza ogólnymi zasadami wolności i równości, podkreślić trzeba art. 73 Konstytucji RP³⁹, zgodnie z którym każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury. Ponadto istotną rolę odgrywają:

- ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej⁴⁰,
- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁴¹,
- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach⁴²,
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady⁴³,
- ustawa z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim⁴⁴,
- ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁴⁵.

Do działań państwa polskiego na rzecz bezpieczeństwa kulturowego zaliczyć należy także Narodową Strategię Rozwoju na lata 2004-2020, w której uwzględniono Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”⁴⁶. Państwo za pośrednictwem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego⁴⁷ wspiera też inicjatywy promocyjne takie jak Europejska Stolica Kultury 2016 (Wrocław), na podstawie ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju⁴⁸. Warto podkreślić, że polskie miasto po raz drugi zostało wybrane do tej zaszczytnej roli (w 2000 roku Europejską Stolicą Kultury był m. in. Kraków).

MKiDN aktywnie działa na polu poszukiwania i odzyskiwania utraczonych (z związku z II wojną światową) dzieł sztuki wspólnie z Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Do ostatnich głośnych sukcesów tej aktywności zaliczyć możemy odzyskanie takich arcydzieł jak: *Odpoczynek w szalasię ta-*

³⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴⁰ T. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 406 ze zm.

⁴¹ T. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 ze zm.

⁴² T. j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987.

⁴³ Dz. U. nr 41, poz. 412 ze zm.

⁴⁴ T. j. Dz. U. z 2011 r. nr 43, poz. 224 ze zm.

⁴⁵ Dz. U. nr 17, poz. 141 ze zm.

⁴⁶ Szczegóły na: www.mkidn.gov.pl

⁴⁷ Dalej: MKiDN.

⁴⁸ T. j. Dz. U. z 2009 r. nr 84, poz. 712 ze zm.

trzańskim Wojciecha Gersona (2010), *Żydówka z pomarańczami* Aleksandra Gierymskiego (2011), *Madonna pod jodłami* Lucasa Cranacha Starszego (2012), *Schody pałacowe* Francesco Guardiiego (2014) i *Via Cassia koło Rzymu* Oswalda Achenbacha (2014). Z danych MKiDN wynika, że na liście poszukiwanych dzieł sztuki znajduje się aż ponad 63 tysiące obiektów. Nie gaśnie nadzieja na odzyskanie najsłynniejszych z nich, tj.: zaginionego bez śladu pod koniec II wojny światowej *Portretu młodzieńca* Rafaela Santiiego, zrabowanego z Muzeum Czartoryskich w Krakowie czy znajdujących się obecnie w Muzeum Puszkina w Moskwie – *Madonny z Dzieciakiem* Lucasa Cranacha Starszego, zrabowanego z Kolegiaty Głogowskiej w czerwcu 1945 r. i *Pejzażu leśnego* Jana Brueghla Starszego, zrabowanego w marcu 1945 r. z ówczesnego Muzeum Miejskiego w Gdańsku. Tego typu działania państwa należą do istotnych przejawów aktywności na polu zapobiegania i walki z grabieżami dzieł sztuki i ich wtórnym obrotem.

Działania regionalne (państwowe) wspierane są przez inicjatywy międzynarodowe, zwłaszcza te które działają pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych. Do najważniejszych zaliczamy Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO), powołaną do życia w 1946 r. i działającą głównie przez Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO. Koordynacją działań zajmuje się Centrum Światowego Dziedzictwa (*World Heritage Center*) powołane w 1992 r. do organizacji międzynarodowej ochrony dziedzictwa kulturowego⁴⁹ i bieżącego zarządzania Konwencją Paryską z dnia 16 listopada 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego⁵⁰. Komitet Światowego Dziedzictwa UNESCO działa przy pomocy pozarządowych organizacji doradczych: Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS), Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) i Międzynarodowego Ośrodka Studiów nad Ochroną i Konserwacją Dziedzictwa Kulturowego (ICCROM). Największą inicjatywą Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO jest Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO, na którą wpisuje się obiekty o szczególnej (unikatowej) wartości kulturowej lub przyrodniczej dla ludzkości. Na liście tej znajduje się czternaście polskich obiektów, m. in.: *Historyczne Centrum Krakowa*, *Stare Miasto w Zamościu*, *Miasto Średniowieczne w Toruniu*, *Zamek Krzyżacki w Malborku*, *Obóz Koncentracyjny Auschwitz-Birkenau*, *Hi-*

⁴⁹ whc.unesco.org

⁵⁰ Dz. U. z 1976 r. nr 32, poz. 190.

storyczne Centrum Warszawy, Hala Stulecia we Wrocławiu, Puszcza Białowieska. UNESCO wspiera również finansowo i logistycznie takie imprezy jak Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina czy Międzynarodowe Targi Książki w Warszawie⁵¹.

Nieprzeceniony wpływ na poziom współpracy w obszarze kultury mają na terenie Europy – Rada Europy i Unia Europejska. W ramach tej działalności największe znaczenie ma Europejska Konwencja Kulturalna (Paryż 1954 r.)⁵², wyznaczająca główne kierunki działalności Rady Europy w zakresie dziedzictwa kulturowego i narodowego, edukacji i promocji sportu oraz funkcjonowania Rady Współpracy Regionalnej i Funduszu Kultury⁵³.

Istotną rolę w obszarze działań na rzecz bezpieczeństwa kulturowego pełni aktywność podmiotów pozarządowych, działających samodzielnie, jak i skupionych zazwyczaj w organizacjach międzynarodowych. Do typowo polskich organizacji pozarządowych zaliczyć możemy Fundację Kultury Polskiej⁵⁴, która już od piętnastu lat przyznaje największą nagrodę w dziedzinie kultury polskiej *Złote Berło* (wśród laureatów tej nagrody są m. in.: Jerzy Giedroyc, Wojciech Kilar, Stanisław Lem, Roman Polański, Tadeusz Różewicz, Sławomir Mrożek, Krzysztof Penderecki, Danuta Szafarska). Innymi przykładami są np.: Fundacja Ratowania Zabytków i Pomników Przyrody⁵⁵, Fundacja Rozwoju Sztuki Filmowej⁵⁶, Fundacja Pro Arte 2002⁵⁷.

Szerokie znaczenie dla bezpieczeństwa kulturowego ma działalność organizacji pozarządowych o charakterze międzynarodowym. Zaliczyć możemy do nich wymienione wyżej: Międzynarodową Radę Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych, Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody i Międzynarodowy Ośrodek Studiów nad Ochroną i Konserwacją Dziedzictwa Kulturowego (ICCROM) oraz np.: Międzynarodową Federację Klubów Filmowych, Międzynarodową Radę Muzyki, Międzynarodowy

⁵¹ E. Latoszek, M. Proczek, *Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność*, Elipsa, Warszawa 2001, s. 125-126.

⁵² Dz. U. z 1990 r. nr 8, poz. 44.

⁵³ J. Olchowski, Regionalny poziom współpracy państw w obszarze kultury, [w:] *Międzynarodowe stosunki kulturalne – podręcznik akademicki*, A. W. Ziętek (red.), Poltext, Warszawa 2010, s. 192.

⁵⁴ fundajakulturyplskiej.pl

⁵⁵ www.zabytki.org

⁵⁶ frsf.home.pl

⁵⁷ www.proarte.org.pl

Instytut Teatralny, Międzynarodowe Stowarzyszenie Sztuk Plastycznych, Europejskie Stowarzyszenie Festiwalu Muzycznych.

KONKLUZJE

Rekapitułując stwierdzić należy, że zarówno dziedzictwo kultury jak i bezpieczeństwo kulturowe narażone są na wiele zagrożeń. Pośród nich wyróżnić należy wielokulturowość i postępującą za nią globalizację, migracje oraz zjawisko uchodźstwa, zróżnicowanie ekonomiczne społeczeństw i zmiany klimatu (środowiska). W zestawieniu tym szczególnie podkreślić należy zagrożenia wynikające z szeroko pojętych problemów demograficznych. Państwa poprzez organizacje rządowe powinny podejmować szereg aktywności na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i bezpieczeństwa kulturowego. Działania te nie tylko powinny skupiać się na niwelowaniu zagrożeń, ale na podejmowaniu szeregu inicjatyw o charakterze twórczym (rozwojowym), zwłaszcza tam gdzie negatywny wpływ na kulturę może być dziełem globalizacji lub napięć na tle narodowościowym, wywołanych zwłaszcza migracjami. Nie powinny słabnąć także działania związane z zagrabionymi dziełami sztuki, co istotne jest zwłaszcza w przypadku naszego kraju. Zadaniem państwa jest także uczestniczenie w działaniach o charakterze międzynarodowym, zwłaszcza tych pod auspicjami Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz i aktywne wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych na rzecz bezpieczeństwa kulturowego.

BIBLIOGRAFIA

1. Baranowska-Szczepańska M., Karwat J. (red.), *Bezpieczeństwo współczesnego świata – edukacja, media i kultura*, WSHiU, Poznań 2011.
2. Basler O., *Der Große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und Fremdwörter*, Bibliographisches Institut, Leipzig 1934.
3. Bauman Z., *Kryzys państwa narodowego we współczesnej Europie*, [w:] *Przegląd Zachodni* nr 4/1994.
4. Bobrow D. B., Haliżak E., Zięba R. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX w.*, Scholar, Warszawa 1997.
5. Burszta W. J., Serwański J. (red.), *Migracja – Europa – Polska*, ZBN PAN, Poznań 2003.
6. Cieślarczyk M., *Niektóre psychospołeczne aspekty bezpieczeństwa, wyzwania, szans i zagrożeń*, [w:] *Zeszyty Naukowe AON* nr 2/1999.
7. Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe – zarys problematyki*, KSW, Kraków 2004.

8. Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, KSW KTE, Kraków 2008.
9. Firlit-Fesnak G. (red.), *Migracje międzynarodowe a modernizacja systemu politycznego i społecznego*, UW, Warszawa 2008.
10. Gmitruk J., Krawczyk R., Zacharuk T. (red.), *Bezpieczeństwo, edukacja, kultura i społeczeństwo. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Kunikowskiego w 65. rocznicę urodzin*, UP-H i MHPRL, Warszawa – Siedlce 2010.
11. Hrynicki W. M., *Ochrona byłych nazistowskich obozów zagłady w aspekcie bezpieczeństwa kulturowego*, [w:] Acta Pomerania – Zeszyty Naukowe PWSH w Chojnicach, nr 5/2014.
12. Hrynicki W. M., *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa kulturowego oraz jego zagrożenia w Europie*, [w:] Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje, WSBPiI Apeiron w Krakowie, nr 16/2014.
13. Jemioło T., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji i procesów społecznych*, [w:] Kultura narodowa w kształtowaniu świadomości obronnej społeczeństwa i bezpieczeństwa państwa, Zeszyt Problematyki Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 3 maja 2001.
14. Jędrzejko M., Bożejewicz W., (red.), *Człowiek w sieci zniewolonych dróg*, AH, Pułtusk 2007.
15. Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, WP, Warszawa 1968.
16. Latoszek E., Proczek M., *Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność*, Elipsa, Warszawa 2001.
17. Łapa A. (red.), *Edukacja – Kultura – Dialog – Bezpieczeństwo*, Novae Res, Gdynia 2010.
18. Medek J., Klimowicz J., *Neonaziści zatrzymani. Mogą mieć związek z podpaleniami*, [w:] http://bialystok.gazeta.pl/bialystok/1,35235,16371115,-Neonazisci_zatrzymani__Moga_miec_zwiazek_z_podpaleniami.html (24-7-2014).
19. Mierzejewski D. J., *Bezpieczeństwo Europy ery globalizacji*, PWSZ, Piła 2007.
20. Pietraś M. (red.), *Oblicza procesów globalizacji*, UMCS, Lublin 2002.
21. Prońko J., *Bezpieczeństwo państwa – zarys teorii problemu i zadań administracji publicznej*, WSA, Bielsko-Biała 2007.
22. Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Zakamycze, Kraków 2001.

23. Rosa R. (red.), *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, UP-H, Siedlce 2012.
24. Sadowska-Dubicka E., *ONZ zainteresowało się rasistowskimi atakami w Białymstoku*, [w:] <http://www.bialystokonline.pl/onz-zainteresowalo-sie-rasistowskimi-atakami-w-bialymstoku,artykul,70559,1,1.html> (11-6-2013).
25. Stańczyk J., *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996.
26. Sulowski S., Brzeziński M. (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa – wybrane zagadnienia*, Elipsa, Warszawa 2009.
27. Tujdowski M., *Neonazizm w Niemczech – chwilowe zagrożenie czy stała tendencja wzrostowa?*, [w:] Biuletyn Instytutu Zachodniego nr 17/2009.
28. Ziętek A. W. (red.), *Międzynarodowe stosunki kulturalne – podręcznik akademicki*, Poltext, Warszawa 2010.
29. Ziętek A. W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, UMCS, Lublin 2013.

Ponadto

30. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 ze zm.);
31. frsf.home.pl
32. fundacjakulturypolskiej.pl
33. whc.unesco.org
34. www.proarte.org.pl
35. www.mkidn.gov.pl
36. www.zabytki.org

WOJCIECH M. HRYNICKI, dr n. prawnych – wykładowca na Wydziale Bezpieczeństwa i Nauk Społeczno-Prawnych Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie, pracownik Samodzielnego Oddziału Kontroli Wewnętrznej Izby Skarbowej w Katowicach, znawca tematu prawnej dopuszczalności nadawania oraz zmiany imion i nazwisk, a także zagadnień bezpieczeństwa kulturowego, autor wielu publikacji z tych obszarów badawczych.